

Karolina Echaust

karolina.e84@gmail.com

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

URSZULA SZYMCZAK, PRZEMYSŁAW SIANKO (red.), *Falconry – its influence on biodiversity and cultural heritage in Poland and cross Europe*, Białystok: Ośrodek Edukacji Ekologicznej – Sokolarnia 2016, ss. 339, ISBN 978-83-87026-59-2.

Książka wydana pod redakcją Urszuli Szymak i Przemysława Sianko jest zbiorem artykułów będących rezultatem zorganizowanej w dniach 16-17 października 2015 roku w Supraślu międzynarodowej konferencji naukowej *Falconry – its influence on biodiversity and cultural heritage in Poland and cross Europe / Sokolnictwo – wpływ na bioróżnorodność i dziedzictwo kulturowe w Polsce i w Europie*. Publikacja została wydana w języku angielskim. Większość autorów, pochodzących z takich krajów jak: Polska, Litwa, Białoruś, Rosja czy Wielka Brytania, wzięła udział we wspomnianej konferencji¹. Książka podzielona jest na trzy główne części, z których każda dotyczy innego kontekstu badań nad sokolnictwem – bioróżnorodności, dziedzictwa kulturowego oraz edukacji ekologicznej. Dodatek stanowi czwarta część w postaci najnowszych raportów i wyników badań nad sokolnictwem, ukazanych w kontekście edukacji i ochrony sokolnictwa jako niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Czytelnik już we wprowadzeniu otrzymuje informacje nie tylko na temat wspomnianej konferencji, ale również o prezentowanych w tomie perspektywach badawczych. Historia sokolnictwa na ziemiach polskich i w wybranych krajach Europy jest przedstawiona na tle współczesnych praktyk podejmowanych w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, bioróżnorodności i edukacji. Czytelnik ma możliwość

¹ Program konferencji http://sokolarnia.edu.pl/userfiles/userfiles/image/konferencja_sokolnicza/falconry_sokolnictwo_en_pl.pdfhttp://sokolarnia.edu.pl/userfiles/userfiles/image/konferencja_sokolnicza/falconry_sokolnictwo_en_pl.pdf [pobrane 27.04.2019 r.].

prześledzenia badań nad sokolnictwem z perspektywy biologiczno-przyrodniczej, historycznej, literaturoznawczej, etnologicznej, archeologicznej, medycznej czy pedagogicznej. To właśnie przenikanie się różnorodnych perspektyw z wynikami współczesnych badań naukowych czyni lekturę tej książki wyjątkową na tle dotychczasowych publikacji dotyczących niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Część pierwsza – *Bioróżnorodność i sokolnictwo* to zbiór czterech artykułów polskich, rosyjskich i białoruskich autorów. Janusz Sielicki w artykule *Falconry as a biodiversity conservation tool* poprzez historię sokolnictwa prowadzi czytelnika do współczesnych problemów i tematów z zakresu ochrony i edukacji ekologicznej. Autor przytacza przykład szkodliwego wpływu na środowisko środka owadobójczego DDT², za odkrycie którego Paul Müller otrzymał w 1948 roku Nagrodę Nobla. Już w kilkanaście lat po przełomowym odkryciu świat nauki dowiedział się o degradującym wpływie DDT na skorupy jaj ptaków (w tym sokoła wędrownego), które stają się tak cienkie, że pękają zanim młode potomstwo zdąży się rozwinąć. Skutkiem działalności człowieka było prawie całkowite wyginięcie sokoła wędrownego na terenie Ameryki Północnej. Sielicki podkreśla, jak ważną rolę w procesie zachowania bioróżnorodności mają projekty edukacyjne i rola pedagogów w kształtowaniu prawidłowych postaw wśród młodego pokolenia. Według autora, sokolnictwo powinno być wspierane na trzech płaszczyznach: ochrony, kultury i edukacji (Sielicki 2016: 26). W kolejnym artykule *Large Falcone in Northern Eurasia: recent population trends and conservation status* rosyjscy naukowcy – Vladimir M. Galushin i Alexander G. Sorokin – charakteryzują trzy gatunki ptaków drapieżnych – sokoła wędrownego, sokoła norweskiego (białozora) i raroga. Autorzy analizowali szlaki migracyjne ptaków oraz praktyki zwierząt w okresie gniazdowania. Wskaźniki badań nad populacją pokazują, że zachowania trzech gatunków różnią się od siebie. Podczas gdy populacja sokoła wędrownego i białożora jest w miarę stabilna na terenie Północnej Eurazji, populacja raroga i zasięg jego występowania zmniejszyły się znacznie pod wpływem kłusownictwa i sieci elektroenergetycznych (Galushin, Sorokin 2016: 37). Z kolei Sławomir i Janusz Sieliccy w artykule *The restoration of the Peregrine Falcon in Poland in 1990-2015 and the falconry* przytaczają dane z ostatnich dziesięcioleci i na przykładzie Polski omawiają restytucję sokoła wędrownego do różnych siedlisk – leśnego, górskiego, miejskiego i hodowli. Kluczowe

² <https://pl.wikipedia.org/wiki/Dichlorodifenylotrlichloroetan> [pobrane 27.04.2019 r.].

w rozważaniach autorów jest stwierdzenie, że zachwyt nad wynalazkami świata nauki powinien być czyniony z rozwagą, gdyż nowe technologie dopóki są korzystne dla ludzkości, dopóty nie zostaną poddane analizie konsekwencji ich stosowania przez dziesięciolecia (Sieliccy 2016: 46). Białoruska badaczka Alena Lustsina, w pracy *Hunting limitations Ahmed at preserving biodiversity in Belarus from the earliest times until the 19th century*, dokonuje analizy łowiectwa w kontekście historycznym na podstawie XIX-wiecznych źródeł ikonograficznych i archiwalnych. Autorka uważa, że bioróżnorodność jest fundamentem środowiska naturalnego, umożliwiającym wzrost i ochronę różnorodnych siedlisk (Lustsina 2016: 50). W Wielkim Księstwie Litewskim łowiectwo stanowiło tę gałąź życia społeczno-gospodarczego, w którym „sokolnicy” byli grupą odpowiedzialną za sokoły należące do władców. O tym, jak cenne były to ptaki, może świadczyć fakt, iż bardzo często stawały się podarunkiem w negocjacjach dyplomatycznych (Lustsina 2016: 57). Kontekst historyczny został przez autorkę przedstawiony na tle współczesnego podejścia do badań nad sokolnictwem i koniecznością ochrony gatunku z zachowaniem należytego szacunku do otaczającego środowiska, jak czynili to nasi przodkowie (Lustsina 2016: 58).

Druga część książki, *Dziedzictwo kulturowe i sokolnictwo*, to najobszerniejsza część, składająca się z trzynastu artykułów. Każdy z autorów przedstawia omawiany temat na różne sposoby. Niektórzy analizują sokolnictwo i łowiectwo na podstawie źródeł archiwalnych i archeologicznych (Zinoviev, Tryk, Zarankaite, Biletski, Gołdyn, Kul-Sialverstva), inni dokonują analizy w oparciu o dzieła staropolskiej literatury (Wilczak), folkloru (Misiak), z perspektywy etnologicznej (Samsonowicz) czy weterynarii (Biletski). Różnorodność podejść do tematu pokazuje interdyscyplinarność badań nad dziedzictwem kulturowym i dowodzi tego, że pomimo iż sokolnictwo doczekało się wielu opracowań naukowych, wciąż jest to temat ważny i wymagający nowych badań w kontekście wielorakich podejść badawczych oraz wywołujący kolejne dyskusje i refleksje o dziedzictwie kulturowym ludzkości. Spośród trzynastu artykułów moją uwagę przykuły trzy. Pierwszy, autorstwa Agnieszki Samsonowicz *Falconry in Medieval Poland*, jest trafnym uchwyceniem tematyki sokolnictwa w perspektywie antropologii historycznej. Autorka dokonuje eksplikacji źródeł archiwalnych pod kątem statusu społecznego sokolniczych w średniowiecznej Polsce (Samsonowicz 2016: 73). Samsonowicz na potwierdzenie ich wysokiego miejsca w hierarchii społecznej przywołuje

bardzo interesujące przykłady sposobów traktowania sokołów wędrownych i ich właścicieli. Po udanym polowaniu *sokolniczy* mógł liczyć na przywilej bycia gościem zorganizowanego na dworze króla przyjęcia, siedząc z nim przy jednym stole (Samsonowicz 2016: 76). Sokolniczy oraz ich sokoły zawsze mogli liczyć na dobrej jakości jedzenie, lepsze nawet niż pożywienie posiadaczy psów uczestniczących w polowaniach (Samsonowicz 2016: 75-76).

Najobszerniejszy artykuł, liczący ponad czterdzieści stron, napisany został przez badacza z Malty. Natalino Fenech w pracy *Raptors and falconry in Malta: culture, history and conservation* przedstawia obszerne opracowanie sokolnictwa maltańskiego. Wyniki jego badań oparte są na analizie źródeł archiwalnych i współczesnych wydarzeń społeczno-politycznych. Autor, spoglądając na badane zjawisko z trzech perspektyw – kultury, historii i ochrony dziedzictwa kulturowego – kreśli wysoce merytoryczną rozprawę, przechodząc od historii do współczesnych problemów sokolnictwa na Malcie. Pokazuje, że człowiek od zawsze był zafascynowany szybkością i precyzją sokołów; oswajając je, włączył do swojej codzienności, chroniąc i otaczając czcią. Fenech analizując źródła archiwalne, konfrontuje je z wynikami badań ornitologów. Zabieg ten czyni tę pracę wartą uwagi. Wyjątkowość sokoła wędrownego jest podkreślana na podstawie jego sposobu lotu. Sokół lecąc pod wiatr, był przez ludzi uważany za zwierzę wyjątkowe, ponieważ według mieszkańców Malty, jako jedyny ptak porusza się w ten sposób. Fenech zaprzecza temu pogładowi, twierdząc, że z ornitologicznego punktu widzenia nie tylko sokół jest ptakiem, który lata pod wiatr, a przekonania ludzi mają wyłącznie charakter metaforyczny, służąc wyróżnieniu sokoła spośród ptaków i uczynieniu go lepszym od innych (Fenech 2016: 125).

Tematyka wspomnianej przeze mnie konferencji oraz publikacji z nią związanej wychodzi naprzeciw badaczom zajmującym się w swojej pracy naukowej nie tylko sokolnictwem, ale, jak na przykład Daria Misiak, badaniem symboliki sowy w polskim folklorze. Sowa, podobnie jak sokół, jest ptakiem drapieżnym, co wyjaśnia fakt umieszczenia opracowania na jej temat w recenzowanej publikacji. Artykuł został napisany w oparciu o dostępną literaturę, brak w nim konfrontacji ze współczesnymi badaniami na temat przedstawienia symboliki zwierząt, a w szczególności ptaków w polskim folklorze, co zdecydowanie obniża jego wartość poznawczą.

Trzecia część, *Edukacja ekologiczna i sokolnictwo*, zasługuje na dłuższy komentarz, gdyż jest to część poświęcona edukacyjnemu wymiarowi

sokolnictwa w Polsce. Trzy różne spojrzenia na tematykę sokolnictwa w edukacji pozwalają podkreślić praktyczny wymiar opisywanego zagadnienia. Ewa Łukaszyk, w tekście *A falconry lesson. The experience of introducing falconry into transdisciplinary curriculum of studies*, podejmuje problematykę przekazywania wiedzy na temat sokolnictwa przez instytucje akademickie, praktyków nauczania, a także konstruowania wiedzy na temat sokolnictwa z perspektywy antropozoologii (*human/animal studies*) (Łukaszyk 2016: 279). Wyniki badań historycznych oraz archeologicznych mogą zostać wreszcie skonfrontowane ze współczesnymi praktykami edukacyjnymi, a efekty takich działań autorka omawia na przykładzie projektu zrealizowanego w 2014 r. w College of Liberal Art, we współpracy z Uniwersytetem Warszawskim. Autorka podkreśla, że projekt jest obecnie realizowany poprzez wdrożenie seminariów z zakresu *human/animals studies*³. W semestrze 2015/2016 słuchacze seminarium mogli nie tylko zagłębić się w tajniki sokolnictwa ukazanego w kontekście historycznym oraz antropozoologicznym. Najbardziej atrakcyjne okazały się zajęcia praktyczne, angażujące żywe ptaki. Eksperymentalne zajęcia z sokolnictwa odbywają się nadal i cieszą się dużym zainteresowaniem. Z obserwacji autorki wynika, że udział w seminarium na temat sokolnictwa jest traktowany przez studentów raczej jako proces „kształtowania duszy” oraz „wzrastania w wiedzy” o dziedzictwie kulturowym, aniżeli jako standardowa edukacja, polegająca wyłącznie na przyswajaniu wiedzy (Łukaszyk 2016: 287). Z kolei Artur Gawęł w *Ecological Education Centre of Podlaskie Museum – falconry centre as the museum’s novel practice in environmental education* dokonuje analizy projektu edukacyjnego zrealizowanego w Muzeum Podlaskim w latach 2009-2016. Edukacja muzealna realizowana jest w jedynym w Polsce Ośrodku Edukacji Ekologicznej Sokolarnia działającym przy Muzeum Podlaskim w Białymstoku. Artykuł opisuje kulisy otrzymania dofinansowania na działalność ośrodka z funduszy norweskich (*Norwegian Fund and European Economic Area financial Mechanism*) oraz analizuje krok po kroku wdrażany program edukacyjny. Według autora lekcje zmieniają postrzeganie dzieci dotyczące tych ptaków, nie tylko i wyłącznie jako drapieżników zabijających inne zwierzęta, ale jako ptaków będących istotną częścią ekosystemu, koniecznych w zachowaniu bioróżnorodności środowiska naturalnego (Gawęł 2016: 296-297). Ośrodek realizuje również

³ <http://falconryheritage.com/> oraz <https://www.facebook.com/falconryheritagetrust> [pobrane 28.04.2019 r.].

działania o charakterze promocyjnym, skupione na rozwoju dzieci i młodzieży, takie jak konkursy czy wystawy czasowe (Gawęł 2016: 301).

W kolejnym artykule Iwona Lewkowicz skupia się na rozważaniach dotyczących ważności edukacji środowiskowej w wychowaniu przedszkolnym. W pracy *Nature in preschool education* porusza istotne kwestie dotyczące rozwoju człowieka w okresie przedszkolnym oraz wpływu edukacji ekologicznej na rozwój przyszłych dorosłych. Autorka podkreśla, że czas przedszkolny jest najlepszy na wdrażanie założeń edukacji przyrodniczej. Opierając się na pracach innych naukowców, specjalizujących się w tematyce edukacji ekologicznej, potwierdza, że nauka i rozwój dzieci w wieku przedszkolnym powinny być ukierunkowane na zajęcia oscylujące wokół zagadnień szeroko rozumianej „natury”. Wówczas bowiem, jak przekonuje, będzie możliwe wychowanie dzieci, a w przyszłości dorosłych, świadomych tego, że jesteśmy częścią natury, a niszcząc „naturę niszczymy samych siebie” (Lewkowicz 2016: 306).

Ostatnia część książki, zatytułowana *Nowe raporty*, zawiera wiele cennych wskazówek dotyczących tego, jak kształcić najmłodsze pokolenia, aby w przyszłości ludzie byli bardziej świadomi swojego dziedzictwa kulturowego, szczególnie tego opartego na relacjach człowiek – środowisko – fauna/flora. Niezwykle cennym źródłem informacji o współczesnym sokolnictwie jest artykuł Jevgeni Shergalin, który omawia zagadnienie w oparciu o *Konwencję ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO*⁴. Autor, na przykładzie projektu badawczego realizowanego przez organizację Falconry Heritage Trust⁵, publikuje *print-screen*’y z opisem wywiadów przeprowadzonych z dwudziestoma trzema sokolnikami z dziesięciu krajów. Z metodologicznego punktu widzenia nagrania wywiadów oraz monologów współczesnych sokolników są ciekawym sposobem zbierania materiału empirycznego, a udostępnienie nagrań na kanale You Tube *Falconry National Trust* popularyzuje tę wiedzę wśród osób zainteresowanych (Shergalin 2016: 329-339).

Falconry – its influence on biodiversity and cultural heritage in Poland and across Europe jest pozycją interdyscyplinarną, omawiającą zagadnienia niematerialnego dziedzictwa kulturowego w kontekście bioróżnorodności na przykładzie sokolnictwa. W 2010 sokolnictwo zostało wpisane jako żywa tradycja na *Listę Reprezentatywną Niematerialnego*

⁴ <http://www.unesco.org/culture/ich/en/RL/00732> [pobrane 28.04.2019 r.].

⁵ <https://www.youtube.com/channel/UCroXKvJex-bMrsBp1IneUbw> [pobrane 28.04.2019 r.].

*Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości*⁶. Do Krajowej listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego dołączyło w roku 2015. Książkę tę można uznać za efekt tych działań. *Falconry...* zainteresuje badaczy, naukowców i praktyków, dla których edukacja przyrodnicza stanowi istotny element badań i jest częścią ich pracy. Będzie ona również stanowiła cenne źródło wiedzy dla pasjonatów oraz przyszłych adeptów tej trudnej, wymagającej ogromnej wiedzy i sporych umiejętności sztuki łowieckiej. Recenzowana publikacja jest godna polecenia ze względu na interdyscyplinarne podejście, które spaja różne perspektywy postrzegania zagadnienia niematerialnego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. Warto wspomnieć także o znajdujących się w niej mapach oraz bogatym materiale ikonograficznym, ilustracyjnym i fotograficznym, które stanowią istotne uzupełnienie artykułów. Redaktorzy książki zebrali w tomie publikacje, które wzbogacają bardzo liczne już omówienia zjawiska sokolnictwa o współczesny wymiar jego badań. Wielość perspektyw badawczych: historycznej, historiograficznej, literaturoznawczej, archeologicznej, biologicznej, przyrodniczej, etnologicznej, antropozoologicznej, pedagogicznej czy edukacyjnej potwierdza złożoność zagadnień, łączących niematerialne dziedzictwo kulturowe z bioróżnorodnością⁷.

⁶ <https://ich.unesco.org/en/RL/falconry-a-living-human-heritage-01209>[pobrane28.04.2019r.].

⁷ Warto byłoby uzupełnić publikację o noty o autorach, co znacznie ułatwiłoby kontakt z autorami tekstów osobom zainteresowanym poszerzeniem wiedzy o sokolnictwie.